

ADVIES WERKGROEP NUTRIËNTEN RIJN-WEST

SAMENVATTING

22 april 2010

EUROPESE KADERRICHTLIJN WATER
DEELSTROOMGEBIED RIJN-WEST

Uitgave:
RBO Rijn-West - Werkgroep Nutriënten

Redactie:
Rolf Koops en Rienk Schaafsma

Foto omslag:
Rienk Schaafsma

Samenvatting

De nutriëntenproblematiek in Rijn-West is complex en verschilt per deelgebied. Daarom is gebiedsgericht maatwerk nodig om de KRW-doelen te halen. De aanpak moet drie pijlers kennen: beter doen wat werkt, werken aan onbekenden en doorwerken en verankeren. Naar verwachting wordt op deze wijze in het grootste deel van de waterlichamen in 2027 het KRW-doel bereikt. Waar dat toch niet mogelijk blijkt, zijn dan voldoende argumenten opgebouwd om te motiveren de doelen eventueel te verlagen. Dat is de kern van het advies van de Werkgroep Nutriënten Rijn-West, waarin vertegenwoordigers van de overheden in Rijn-West en van de landbouwsector hebben samengewerkt.

Aanleiding

Bij het opstellen van de waterplannen en het eerste Stroomgebiedbeheerplan is gebleken dat de KRW-normen voor nutriënten (stikstofverbindingen, fosfaten) in veel waterlichamen voorlopig niet worden gehaald. De redenen daarvoor lopen uiteen. Het regionaal bestuurlijk overleg van het deelstroomgebied Rijn West (het RBO) heeft de Werkgroep Nutriënten ingesteld om deze problematiek uit te diepen, kansrijke oplossingsrichtingen aan te dragen en voorstellen voor pilots te doen. De Werkgroep Nutriënten heeft een brede samenstelling met vertegenwoordigers vanuit de verschillende overheden (waterschappen, provincies, rijk en gemeenten) en de land- en tuinbouwsector (LTO-Noord, Veelzijdig Boerenland). Een aantal andere maatschappelijke organisaties is agendalid. De werkgroep heeft in maart 2010 een advies uitgebracht, waarmee het RBO Rijn-West in april heeft ingestemd.

Aanpak

Het vertrekpunt voor de werkgroep was dat nutriëntenbelasting op veel plaatsen in het Rijnstroomgebied nog een knelpunt vormt, voor zowel een levensvatbare landbouw als een goede ecologie. De samenwerkende overheden in Rijn-West en de land- en tuinbouwsector voelen zich er gezamenlijk voor verantwoordelijk om te zoeken naar oplossingen voor de nutriëntenproblematiek. De partijen zijn zich ervan bewust dat niet alleen waterbeheerders en overheid de verantwoordelijkheid op zich kunnen nemen voor realisatie van de KRW doelen. Zowel de waterbeheerders als de land- en tuinbouwsector staan een gecombineerde aanpak van het nutriëntenvraagstuk voor. Basis voor de gecombineerde aanpak is het generieke beleid van het rijk, aangevuld met gebiedspecifieke maatregelen. Deze benadering sluit aan bij het 'nee, tenzij' principe dat de samenwerkende partijen in Rijn-West hanteren voor het bereiken van de KRW doelen. Dit principe zegt kortweg dat de ecologische doelen van de KRW niet kunnen worden bereikt, tenzij een extra inspanning wordt gedaan bestaande uit aanvullend generiek beleid van het Rijk, extra regionale maatregelen en maatregelen uit het synergie- en innovatieprogramma.

De werkgroep heeft samen met veel partijen het advies voorbereid. In werksessies en in bilaterale gesprekken heeft de werkgroep de nutriëntenproblematiek besproken met een groot aantal deskundigen en praktijkmensen van waterschappen, provincies, de land- en tuinbouwsector, kennis- en onderzoeksinstituten en adviesbureaus. Dit heeft ertoe geleid dat in korte tijd veel kennis en ervaring beschikbaar is gekomen voor het opstellen van het advies. De werkgroep heeft zelf geen aanvullend onderzoek gedaan om het advies op te stellen.

De werkgroep heeft geconstateerd dat er bij praktijkmensen en deskundigen grote behoefte is aan een meer gestructureerde en specifieke uitwisseling van kennis en ervaring op het gebied van nutriënten.

Advies met drie pijlers

Voorop staat een gezamenlijke, kosteneffectieve aanpak bij het (al dan niet gefaseerd) bereiken van doelen en uitvoeren van maatregelen. Om dit te bereiken adviseert de werkgroep om te werken aan de hand van drie pijlers:

1. Beter doen wat werkt
2. Werken aan onbekenden
3. Doorwerken en verankeren

Vanwege de aard en complexiteit van de problematiek is maatwerk per gebied noodzakelijk. Dit advies zet drie deelgebieden centraal: veenweiden, bollengebieden en diepe polders. Een vierde deelgebied, de glastuinbouw, is niet verder uitgewerkt omdat de werkgroep veronderstelt dat via onder andere de Glami-aanpak al voldoende afspraken worden gemaakt voor de aanpak van de nutriëntenemissies vanuit de glastuinbouw, waarbij de intentie is dat deze op termijn nagenoeg nihil worden. De karakteristieken van de deelgebieden worden verderop kort weergegeven. Om te komen tot een daadwerkelijk afstemming en doorwerking van maatregelen, adviseert de werkgroep een uitvoeringsagenda per deelgebied op te laten stellen.

1. Beter doen wat werkt

De werkgroep constateert dat er nu en in de komende jaren al veel gebeurt om de waterkwaliteit te verbeteren. Het is nu eerst zaak om opgedane kennis en ervaringen beter te benutten en meer te gaan toepassen.

Op dit moment is nog geen sprake van een systematische uitwisseling van ervaringen. Dit geldt zowel voor de effectiviteit van maatregelen als voor de wijze waarop overheden en agrariërs samenwerken, al dan niet met een agrarische natuurvereniging als intermediaire partij. De uitkomsten van het delen van ervaringen kunnen behulpzaam zijn bij het bepalen van 'wat werkt' voor de volgende generatie waterplannen. In de planperiode 2010–2015 worden veel nieuwe maatregelen in de praktijk toegepast, zij het vaak op kleine schaal of voor een beperkte tijd. De uitdaging is om die maatregelen, waarvan is gebleken dat ze werken en kosteneffectief zijn, na 2015 op een grotere schaal en voor langere tijd te gaan toepassen.

De werkgroep adviseert de samenwerkende partijen in Rijn-West en de land- en tuinbouwsector om het uitwisselen van kennis en ervaringen structureel te gaan organiseren. Voor een maximaal effect is het van belang dat alle partijen, zowel waterbeheerders, agrarische ondernemers, gemeenten als terreinbeheerders, deze praktijk verder stimuleren en gericht inzetten. Daarbij kan het gaan om andere manieren van waterbeheer, zoals het omleiden van inlaatwater en het isoleren van bijzondere wateren, of om (agrarische) bedrijfsgerichte initiatieven rondom groenblauwe diensten en aan innovaties zoals kringlooplandbouw en gesloten kassystemen.

Het rijk kan bij de EU meer aandacht vragen voor het marktconform kunnen betalen van agrariërs voor het uitvoeren van deze maatschappelijk relevante diensten. Dit kan onderdeel zijn van de Nederlandse inzet bij de aanpassing van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in 2013.

2. Werken aan onbekenden

Er is veel kennis, maar veel is ook nog onbekend. Het is nodig om de kennis over het complexe systeem van water, ecologie, nutriënten en maatregelen verder te ontwikkelen. De samenwerkende partijen in Rijn-West hebben er dan ook voor gekozen om pas in 2021, bij de vaststelling van de derde generatie stroomgebiedbeheerplannen, eventueel doelverlaging te motiveren.

Op dit moment is in Rijn-West onvoldoende in beeld gebracht hoe de waterstromen tussen de verschillende watersystemen, waaronder de Noordzee, de kwaliteit van het oppervlaktewater beïnvloeden. Dit gebrek aan inzicht verhindert het uitvoeren van de meest kosteneffectieve maatregelen op stroomgebiedsniveau. Voor de periode na 2015 liggen er kansen om op basis van de samenhang tussen de watersystemen aanvullende maatregelen toe te passen.

Daarnaast is het nodig om meer inzicht te verwerven in het functioneren van watersystemen, in processen in de (water)bodem, de reactie van ecologie op maatregelen en in de onderlinge beïnvloeding van watersystemen, bronnen en maatregelen. Om inzicht te krijgen in de 'maatregelen van morgen', kunnen de land- en tuinbouwsector, kennisinstellingen, terreinbeheerders en agrarische natuurverenigingen samen met de waterbeheerders pilots opzetten, praktijkonderzoeken starten en proefopstellingen bouwen voor de komende periode om de kansrijke maatregelen ook na 2015 door te zetten.

3. Doorwerken en verankeren

De doorwerking van het advies slaagt alleen als alle partijen bereid zijn om met de kansrijke oplossingsrichtingen in de praktijk aan de slag te gaan en de leerervaringen met elkaar te delen. Daarvoor is onder andere inzicht nodig in de bedrijfseconomische en maatschappelijke effecten van maatregelen, met andere woorden in de kosten en besparingen.

Op nationaal en Europees niveau is het nodig dat bij beleidsontwikkeling rekening wordt

gehouden met de specifieke en fysieke kenmerken van gebieden. Er is beleidsruimte nodig om voor de verschillende gebieden en sectoren gedifferentieerde mestnormen te kunnen bepalen en gebiedsspecifieke maatregelen te kunnen uitvoeren. Het RBO vraagt het rijk inzicht te geven in de mogelijkheden voor gedifferentieerde mestnormen en zet zich in het kader van de evaluatie van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) (2010 – 2013) in voor het introduceren van doel- in plaats van middelvoorschriften in de agrarische bedrijfsvoering.

Maatwerk per gebied

Bij het bepalen van de ecologische doelen en bijbehorende nutriëntennormen voor de periode 2010 - 2015 hebben de waterbeheerders zo goed mogelijk gebruik gemaakt van de informatie die beschikbaar was. Verfijning hiervan voor de komende planperioden is nog mogelijk of nodig aan de hand van betere systeembekendheid en gebiedsspecifieke informatie.

Per type deelgebied en per bedrijfstak kunnen de drie pijlers verschillend uitpakken. De werkgroep heeft voor de deelgebieden in Rijn-West een aanzet gegeven voor de gebiedsspecifieke uitwerking met het advies te komen tot een uitvoeringsagenda per deelgebied.

Bollengebied in Noord- en Zuid-Holland

Het belangrijkste specifieke kenmerk van de bollengebieden wat betreft nutriënten is de bodem: het gebied bestaat merendeels uit zandgronden met een relatief hoog kalkgehalte en een organisch stofgehalte van slechts 1,5%. Door het relatief hoge kalkgehalte is de bindingscapaciteit laag, waardoor de gronden snel P-verzadigd zijn. Door het lage organische stofgehalte is de functie van mineralenbuffer beperkt en spoelen nutriënten snel uit. Bovendien bestaat er een sterk vermoeden dat organische stof in duinzandgrond sneller afbreekt dan in andere grondsoorten. Het nutriëntengebruik in de bollenteelt zorgt in de bollengebieden voor een hoge nutriëntenbelasting van het water.

Door inspanningen van de sector en regelgeving vanuit de overheid hebben bloembollenbedrijven in het afgelopen decennium al tal van maatregelen genomen in hun bedrijfsvoering.

Mogelijke oplossingsrichtingen zijn verder te vinden in teeltkundige maatregelen zoals andere vormen van bemesting, zuivering op perceels- of bedrijfsniveau, isoleren vervuilende teelten, verbetering inrichting, aangepast peilbeheer, zuivering op polderniveau. De verwachting is dat teelttechnische maatregelen alleen onvoldoende zijn om het fosfaatprobleem in het oppervlaktewater op te lossen.

Veenweidegebieden

In veengebieden speelt de wisselwerking tussen de bodem en het grond- en oppervlaktewater een belangrijke rol bij de nutriëntenproblematiek. Van invloed op het nutriëntengehalte zijn onder andere veenmineralisatie, uit- en afspoeling van meststoffen, veenwater (relatief nutriëntenrijk grondwater), bagger en interne eutrofiering. Ook zijn er belangrijke verschillen tussen zomer en winter.

Metingen en modelberekeningen laten zien dat de veenbodem samen met het veenwater een nutriëntenbron van dezelfde orde van grootte vormt als bemesting bij landbouwkundig gebruik. Daarnaast vormt inlaat van water in de zomer een aandachtspunt. Verder kan kwel in sommige gebieden een belangrijke rol spelen.

Mogelijke oplossingsrichtingen zijn te vinden in tijdstip, de hoeveelheid en de methode van mest aanwenden, maar ook bij de ruimtelijke verspreiding van de mest. Het scheuren van grasland voor de teelt van maïs kan de mineralisatie sterk vergroten. Verder kan aanpassing en onderhoud van watersysteem (baggeren, inlaat van water) bijdragen aan vermindering van de problematiek.

Diepe polders en droogmakerijen

Kwel is in veel diepe polders een belangrijke bron van fosfaat en stikstof. In sommige polders bindt de bodem fosfaat zeer goed, waardoor het oppervlaktewater toch niet wordt belast. In andere polders levert het wel een belasting op. In de praktijk zijn er dus grote verschillen tussen diepe polders wat betreft het nutriëntenprobleem als gevolg van verschillende omstandigheden. Onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat, afhankelijk van de grondsoort, kwel 22% tot 47% van de p-belasting kan veroorzaken, en meststoffen uit landbouwkundig gebruik van 33% tot 64%. Om de belasting door kwel te verminderen zijn de oplossingsmogelijkheden beperkt. Misschien is

plaatselijk het dichten van wellen een haalbare maatregel. Verbeteringen van het watersysteem binnen de polders zijn potentieel ook mogelijk: door het watersysteem in de polders robuuster te maken (meer open water, grotere waterdiepte en meer natuurvriendelijke oevers) wordt de draagkracht en het zelfreinigend vermogen vergroot. Verminderen emissies landbouw kan in een aantal gevallen ook een mogelijkheid zijn, vooral met het oog op effecten naar de omgeving van de polders.

Vervolg

Het RBO heeft in april 2010 ingestemd met de hoofdpunten van het advies. In een vervolgfase zal in de drie deelgebieden aan de slag worden gegaan, met de opdracht om nader te prioriteren en de vervolgfase te focussen op concrete uitvoerbare maatregelen, gebruikmakend van alle bestaande kennis en initiatieven in de gebieden. In de periode tot oktober 2010 wordt een projectplan opgesteld voor de uitvoering van het advies.

Meer informatie:

RBO Rijn-West, Steven Visser, Postbus 9090, 6800 GX Arnhem, visserwaterbeheer@upcmail.nl

© Werkgroep Nutriënten - RBO Rijn-West - april 2010

